
Beszédaktusok a büntetőjogban

Vinnai Edina*

1. Bevezetés

A legtöbb bűncselekmény elkövetése két dolgot feltételez: egy jogellenes magatartást (*actus reus*) és hogy az elkövető egy bizonyos tudatállapottal rendelkezzen (*mens rea*). Számos bűncselekmény, mint például az emberölés, a testi sértés és a különféle erőszakos bűncselekmények fizikai sérüléssel is járnak, ugyanakkor nem szokatlan az sem, hogy bűncselekményeket szavakkal: szóban vagy írásban követnek el. A jelen tanulmányban azt fogjuk megvizsgálni, hogy milyen bűncselekmények követhetők el pusztán nyelvhasználattal (ezek az ún. nyelvi bűncselekmények), és ehhez az amerikai büntetőjogból veszünk néhány példát.

2. Mi is az a beszédaktus?

Az ún. nyelvi bűncselekmények valójában mind beszédaktusok. Ahogy az elnevezés is sugallja, a beszédaktus a nyelvhasználaton keresztül megvalósított bizonyos magatartásokat jelent. A beszédaktus-elméletet eredetileg John Austin (1911–1960) angol nyelvfilozófus alapozta meg¹ és John Searle (1932–) bontotta ki részleteiben.² Többek között rámutattak arra, hogy a kijelentések cselekvésként is funkcionálhatnak: amikor nem pusztán információt közvetítenek, hanem valamilyen cselekvést, magatartást, tevést valósítanak meg. A nyelvhasználatot tehát az emberi szociális cselekvés egyik fajtájaként értelmezik, azaz nem egyszerűen a cselekvés irányítójaként fogják fel a beszédet, hanem mint cselekvést. Ahogy később Dell Hymes (1927–2009) megfogalmazta: „A nyelv nemcsak arra szolgáló eszköz, hogy segítségével megnevezzünk, leírjunk és szabatosan érveljünk. A nyelv eszköze a kifejezésnek és a felhívásnak, a meggyőzésnek és a parancsnak, a

* Intézeti tanszékvezető egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet, Jogelméleti és Jogszociológiai Intézeti Tanszék

¹ AUSTIN, John L.: *Tetten ért szavak*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

² A téma szempontjából magyar nyelven is megjelent legfontosabb művei: SEARLE, John R.: *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. Vince, Budapest, 2000.; Uő: *Beszédaktusok*. Gondolat, Budapest, 2009.; Uő: *Közvetett beszédaktusok*. (ford. Síklaki István) In: Pléh – Síklaki – Terestyéni (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris, Budapest 2001. 62–81.

*tiszteletadásnak és a sértésnek, a pletykának és a megrovásnak.*³ Amikor ezek valamelyike bizonyos körülmények között törvénysértést valósít meg, akkor beszélhetünk nyelvi bűncselekményről. Bár a jelen tanulmány a büntetőjog körében foglalkozik a beszédaktus-elmélettel, természetesen más jogterületeken is releváns lehet, például a polgári jogban a szerződések területén.

Austin az emberi megnyilatkozásokat két csoportba sorolja:⁴ (i) a *konstatív kijelentések* valamilyen tényt állapítanak meg (konstatálnak); a valóságról mondanak valamit, és az igaz/hamis fogalompárral lehet ezeket a kijelentéseket minősíteni: ha a ténymegállapítás megfelel a valóságnak, akkor igaznak, ellenkező esetben hamisnak minősítjük a kijelentést. (ii) A *performatív kijelentések (performatívumok)* ezzel szemben nem a valóság leírására törekednek, hanem maguk is emberi cselekvések; általuk alakítjuk, és nem csupán leírjuk a valóságot. Ha például megígérünk, megtiltunk valamit, vagy bocsánatot kérünk, azzal nem állapítunk meg semmiféle tényt, nem leírunk egy helyzetet vagy jelenséget, hanem a saját vagy egy másik ember cselekvését befolyásoljuk: a megígérés, megtiltás, bocsánatkérés aktusát hajtjuk végre (performáljuk). Ezekkel a kijelentésekkel szemben tehát nem is vethető fel az igazság/hamiság kérdése, hanem bizonyos erővel rendelkeznek céljuk megvalósítására, és ehhez képest eredményesek vagy sem.⁵

Míg a korábbi nyelvészeti felfogás az emberi megnyilatkozásokat csak és kizárólag konstatívoknak tekintette, addig Austin elmélete éppen arra világít rá, hogy a beszédaktusok által legtöbbször valamilyen cselekvést valósítunk meg. Ugyanakkor Austin halála után követői továbbfejlesztették az elméletét, és a konstatív kifejezéseket is a beszédaktusokhoz sorolták. Ennek az az oka, hogy tulajdonképpen nincs is olyan emberi megnyilatkozás, melynek kimondása ne valamiféle cselekvés végrehajtásával lenne egyenlő, ugyanis a konstatív megnyilatkozásokat sem szoktuk úgy használni, hogy kimondásukkal ne cselekednénk valamit. Azaz minden megnyilatkozásunknak van valamilyen cselekvési ereje (ún. illokúciós ereje), és a performatív kijelentések tulajdonképpen csak annyiban különböznek a konstatívoktól, hogy azokban explicitté van téve ez a cselekvési erő. Austin egyébként elméletében nem is elsősorban erre a konstatív/performatív distinkcióra fókuszál, hanem egy ennél tágabb, általánosabb megkülönböztetést vezet be, amikor elválasztja egymástól a valami mondásának aktusát („act of saying something”) és azt az aktust, amit valaminek a kimondásában hajtunk végre („act in saying something”). Az előbbi arra utal, hogy

³ HYMES, Dell H.: *A nyelv a társadalomban*. In: Szépe György (szerk.): *A nyelvtudomány ma*. Gondolat, Budapest, 1973. 491.

⁴ AUSTIN: i.m. I. előadás

⁵ Számos olyan performatív ige létezik, melyeknek kijelentő mód egyes szám első személyű kimondása performatív megnyilatkozást eredményez: pl. *gratulálok, megparancsolom, kérem, engedélyezem, megtiltom, javaslom, felszólítom, vállalom, kijelentem, megbízom, utasítom*, stb. Jogi kontextusban elhangzó további performatív ige például a *vádolom, felmentem*, pénzbüntetés megfizetésére *ítélem*, stb. Egy kijelentés azonban akkor is lehet performatív, ha nem tartalmaz ilyen igét: a „holnap meglátogatlak” kijelentés akkor is ígéretnek minősül, ha nem szerepel előtte a „megígérem (hogy)” performatív ige. Ez kontextus függvénye, ami a nyelvhasználók egymás közötti viszonyaiban nyer értelmet.

a kijelentések, mint grammatikai egységek használatuktól függetlenül meghatározott jelentéssel bírnak, míg az utóbbi esetében egy adott hangsorral valamilyen cselekvést hajtunk végre, például az ígérés, kérés, felszólítás, fenyegetés, figyelmeztetés, engedélyezés, tiltás aktusát.

Austin felismeri tehát, hogy a közléseknek, kijelentéseknek egyszerre több funkciója, dimenziója is létezik, melyeket az angol „locution” (beszéd, beszédmód) szó alapján lokúciós, illokúciós és perlokúciós aspektusoknak nevez el: a beszédaktusok a kimondáson (lokúció) túl a szándékot (illokúció) és a hatást (perlokúció) is magukban foglalják.⁶ Egy beszéd-megnyilvánulás rendszerint ezek közül többet vagy akár mindet egyszerre valósítja meg, de elméleti szinten jól elkülöníthetők egymástól. A *lokúciós* aktus pusztán tényközlésre irányul egy nyelvtanilag értelmezhető hangsor kimondása által. Az *illokúció* ennek a hangsornak valamilyen cselekvési erővel történő kimondására vonatkozik, vagyis egy illokúciós aktussal valamilyen cselekvést hajtunk végre, amelynek a címzettjükre irányuló erejük van (pl. tájékoztatunk, utasítunk, figyelmeztetünk valakit). Ebben tehát valamilyen szándék nyilvánul meg, amely szándék valamilyen hatás kiváltására irányul. Egy kijelentés *perlokúciós* aspektusa pedig arra utal, hogy bizonyos beszédaktusokhoz a nyelvi kommunikáción túli következmények kapcsolódnak, mintegy megvalósítják a mondott cselekvést: a bocsánatkérést, gratulációt, meggyőzést, félrevezetést stb. Az illokúciós és perlokúciós aktusok között pedig az a legfőbb különbség, hogy az előbbieket szándékoltan, intencionálisan kell végrehajtani, míg az utóbbit nem feltétlen, ugyanis előfordulhat, hogy szándékolatlanul is félrevezetünk vagy figyelmeztetünk valakit. Később egyébként egy további kategóriával is kiegészítették Austin elméletét, az ún. *interlokúciós* aktussal, ami a beszélő és a hallgató személyközi kapcsolatára reflektál. A fenti kategóriákat a büntetőjogra alkalmazva: az *illokúciós erő*, azaz az elkövető szándéka szükséges ahhoz, hogy egy bűncselekményre való felbujtásban megállapítható legyen a bűnössége, míg a *perlokúciós hatás* esetén a kijelentés hallgatóságra gyakorolt hatása a lényeg: ha például a címzett nem érzi magát megfélemlítve, akkor az nem számít fenyegetésnek, bármi is volt az elkövető szándéka.

Austin még egy dologra felhívja a figyelmet: ahhoz, hogy a performatív aktusok valóban cselekvésként funkcionáljanak, több feltételnek is meg kell felelniük. *Szintaktikai természetű feltétel*, hogy a kifejezésnek nyelvileg helyesnek kell lennie, mert a szavaknak szintaktikailag rosszul megformált láncolatával semmilyen beszédaktust nem lehet végrehajtani. Egy másik, *szemantikai típusú feltétel*, hogy a kijelentés tartalma, tárgya olyan dologra vonatkozzon, aminek értelme van (nem ígérhetünk például olyasmit, ami a múltban történt, vagy nem fenyegethetünk meg valakit olyasvalamival, ami számára kedvező). Végezetül van egy *pragmatikai feltétele* is annak, hogy egy beszédaktus érvényes és sikeres legyen: meg kell felelnie a beszélgetés kontextuális tényezőinek, mint például a beszélők szándékának, hiedelmeinek, a beszélők közti társadalmi kapcsolatoknak,

⁶ AUSTIN: i.m. VIII. előadás

hierarchiának (a hierarchiában alacsonyabban álló például nem adhat parancsot a felette állónak).

Anélkül, hogy részleteiben ismertetnénk, itt csak utalunk rá, hogy Searle tovább elemezte a beszédaktusok jellemzőit, és arra a következtetésre jut, hogy a nyelvhasználatnak, kommunikációnak az alapegységei valójában nem a morfémák, szavak, mondatok, hanem a mondatok kimondásában végrehajtott beszédcselekvések, beszédaktusok.⁷ A beszédaktus-elmélet fontossága, de különösen Searle munkásságának érdeme elsősorban abban mutatkozik meg, hogy a korábbi strukturalista szemlélet (miszerint a nyelv egy jelrendszer, a nyelvészet pedig ennek a speciális jelrendszernek a tudománya) helyett egyre elfogadottabbá vált az a nézőpont, hogy a nyelvelmélet egy általános cselekvésemélet része. Ahogyan azt Searle egyértelműen megfogalmazza: „*a nyelvelmélet a cselekvésemélet részét képezi; egyszerűen azért, mert a beszéd a szabályvezérelt viselkedés egyik formája.*”⁸

3. Beszédaktusok a jogban

A beszédaktus-elmélet azon megállapítása, miszerint az ún. performatívumokkal nem csupán valamilyen információt közlünk, hanem magával a közléssel tulajdonképpen egy cselekvést is végrehajtunk, a jog területén különösen megállja a helyét. Jogi kontextusban ugyanis számos olyan kifejezés, nyelvi aktus létezik, melyek kimondása bizonyos joghatással, jogkövetkezéssel jár. Amikor például a bíró az ítélethirdetéskor azt mondja, hogy „A vádlottat három év börtönben letöltendő szabadságvesztésre ítélem.”, akkor ezzel a mondattal azt a jogkövetkezést váltja ki, hogy a vádlottat megfosztják személyi szabadságától, és az elkövetkező három évet egy börtön falai között fogja tölteni. A példában az „ítélem” ige az a performatívum, aminek kimondásával a bíró egyúttal cselekszik is. Ezek a jogi performatívumok alapozzák meg a jog institucionalista szemléletét, miszerint a beszédaktusok beavatkoznak a világba, nem csak közölnek valamit a világról. A jogi performatívumok szabályainak kutatásakor különítették el az ún. *konstitutív szabályokat*, melyek azokat a feltételeket és körülményeket rögzítik, melyek mellett a performatív aktus sikeres és érvényes lesz, azaz kiváltja a kívánt hatást. Ezek a konstitutív szabályok intézményeket hoznak létre (mint például a házasság, a tulajdon vagy az igazságszolgáltatás intézményeit), melyek társadalmi tényként léteznek, jogokat és kötelezettségeket keletkeztetnek. A büntetőjog területén pedig a törvényi tényállások tartalmazzák azokat a feltételeket, melyek fennállása esetén bizonyos kijelentések bűncselekményt valósítanak meg.

A következőkben néhány olyan példát veszünk sorra, ahol pusztán a nyelvhasználattal valósul(hat)nak meg bűncselekmények. Ahogy a bevezetőben említettem, a jelen tanulmány kizárólag az amerikai jogrendszerből vett eseteken

⁷ Részletesebben lásd: VINNAI Edina: *Jog és nyelv határán. A jogi nyelvhasználat nemzetközi és hazai kutatása.* Gondolat, Budapest, 2017. 50–53.

⁸ SEARLE (2009): i.m. 29.

keresztül mutatja be a nyelvi bűncselekmények öt típusát: a felbujtást, társtettestséget, vesztegetést, fenyegetést és a hamis esküt.⁹

3.1. Felbujtás. A felbujtás lényege, hogy valakit megkérnek vagy rávesznek arra, hogy kövessen el egy bűncselekményt, de ennek a bűncselekménynek valójában nem is kell megtörténnie, a vádhatóságnak elég azt bizonyítania, hogy a felbujtónak az volt a szándéka egy kijelentés megfogalmazásakor, hogy valaki más egy bűncselekményt elkövessen. Az Egyesült Államok szövetségi törvénye értelmében felbujtást követ el az, aki szándékosan felbujt, utasít, rábír vagy más módon igyekszik rábeszélni/meggyőzni valakit, hogy kövessen el egy szándékos bűncselekményt.¹⁰ A felbujtás lényege tehát a nyelvben keresendő.

A felbujtást gyakran kérés formájában követik el. Ha azt mondjuk egy bérgyilkosnak, hogy „Arra kérek, hogy öld meg a főnököm.”, akkor gyilkosságra való felbujtás történik. Természetesen gyakran valósul meg kérés anélkül, hogy kimondanánk magát a „kérem” szót, például „Légy szíves, öld meg a főnököm”, vagy „Azt akarom, hogy öld meg a főnököm”, vagy akár kérdés formáját is öltheti a kérés: „Megölnéd a főnököm?”.

A gyakorlatban felmerülő dilemma, hogy a felbujtásnak mennyire kell komolynak lennie. Nyelvészek és nyelvfilozófusok alapvetően egyetértenek abban, hogy „szubjektív komolyság” (a nyilatkozó saját maga mennyire gondolja komolyan a kijelentését) nem feltétlenül szükséges egy sikeres beszédaktushoz: ha például egy gyerek megígéri a szüleinek, hogy nem fog csúnyán beszélni, akkor ő tett egy ígéretet, még ha titkon nem is gondolta komolyan. Amikor viszont felbujtásról beszélünk, a törvény kifejezetten előírja annak bizonyítását, hogy a vádlott szándéka valóban és komolyan a bűncselekményre való felbujtásra irányult. A fő kérdés az, hogy a vádlott milyen beszédaktust valósított meg.

Ennek megállapítása néha nem okoz problémát, mint például Rahman sejk ügyében.¹¹ Az Egyesült Államokban élő, Vak Sejkként emlegetett egyiptomi muszlim vezetőt meggyanúsították Mubarak egyiptomi elnök meggyilkolására való felbujtással, és (más bűncselekményekkel együtt) életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, majd a fellebbezést követően 1996-ban jogerőre is emelkedett az ítélet. A bizonyíték hangfelvételekből állt, amelyek egyértelművé tették, hogy a sejk azt kérte és arra sürgette a követőit, hogy gyilkolják meg Mubarak elnököt. Egy alkalommal például azt mondta valakinek, hogy *„meg kellene békélned Istennel és a puska csövét Mubarak elnök mellkasa felé fordítani és megölni őt”*. Mubarak tervezett amerikai útja előtt pedig azt mondta a követőinek: *„Ez Istenen múlik, hajtsuk végre ezt a műveletet, ehhez nem szükséges egy fatwa*

⁹ A felsorolt nyelvi bűncselekményeket és az azokhoz kapcsolódó jogeseteket az alábbi tanulmány alapján mutatom be: TIERSMA, Peter – SOLAN, Lawrence: *The Language of Crime*. In: Uók (Eds.): *The Oxford Handbook of Language and Law*. Oxford University Press, Oxford, 2012. 340–353.

¹⁰ „Whoever, with intent that another person engage in conduct constituting a felony that has as an element the use, attempted use, or threatened use of physical force against property or against the person of another in violation of the laws of the United States, and under circumstances strongly corroborative of that intent, *solicits, commands, induces, or otherwise endeavors to persuade* such other person to engage in such conduct, [...]” 18 U.S.C. § 373 (2011) (kiemelés tőlem: V.E.)

¹¹ *United States v Rahman*, 189 F.3d 88 (2nd Cir. 1999)

(vallásjogi döntés) ..., készen állsz, tedd meg, gyerünk!¹² Ezek a kijelentések nyilvánvalóan kérések voltak, és a céljuk az volt, hogy rávegyék a címzetteket a gyilkosság elkövetésére.

Egy másik ügyben is az volt a fő kérdés, hogy az adott kijelentés mennyire volt komoly. Egy Rubin nevű ember egyszer sajtótájékoztatót tartva egy 500 dollároszt a kezében lobogtatva felajánlotta azt bárkinek, aki megöli vagy megsebesíti az Amerikai Náci Párt egy tagját. Miután letartóztatták, Rubin azzal érvelt, hogy szavai politikai túlzásnak tekinthetőek, és nem gondolta komolyan, hogy bárkit gyilkosságra akarna felbujtani. A fellebbviteli bíróság úgy találta, hogy bár a kijelentések egy sajtótájékoztatón hangzottak el, azok potenciálisan gyilkosságra való felbujtást valósítottak meg, amit nagyrészt Rubin következő kijelentéseire alapoztak: „*halálosan komolyan gondoljuk. Ez nem vicc, ezt halálosan komolyan gondoljuk*”.¹³

Természetesen a felbujtás nem mindig ilyen közvetlen módon történik. Nem könnyű különbséget tenni aközött, amikor valaki kifejezetten megkér mást egy bűncselekmény elkövetésére, vagy amikor pusztán hangosan elmélkedik, gondolkodik, esetleg másokkal beszélget arról. Ilyen volt például egy Hood nevű coloradói ember esete, aki meg akart szabadulni a feleségétől. Egy találkozói alkalmával a barátjának mesélt a boldogtalan házasságáról, és végül arra a következtetésre jutott, hogy jobb lenne, ha a felesége halott lenne. Hood számos forgatókönyvet végiggondolt, hogy hogyan ölhetné meg a feleségét, például egy rablás megrendezésével, amiben a feleségét megölnék, de arra a következtetésre jutott, hogy mindenképpen szüksége van egy harmadik személyre, aki „meghúzza a ravaszt”. Amikor a barátja azt mondta neki, hogy forduljon pszichológushoz, ő azzal vágott vissza, hogy a feleségének mindenképp meg kell halnia. Később az eljárás során a barát, Michael Maher, vallomásaiban azt állította, hogy Hood teljesen komolynak tűnt. A kérdés az volt, hogy Hood tényleg felbujtotta-e a barátját a felesége megölésére. Maher a keresztkérdések során azonban úgy nyilatkozott, hogy bár Hood sosem kérte őt közvetlenül arra, hogy ölje meg a feleségét, ugyanakkor feltételezte, hogy amikor azt mondta, hogy valakinek „meg kell húznia a ravaszt”, akkor rá gondolt, hiszen hozzá beszélt és csak ő volt jelen a szobában. Az esküdszék ez alapján bűnösnek ítélte és a coloradói fellebbviteli bíróság a döntést helybenhagyta.¹⁴ (Végül Maher nem, de Hood szeretője, Jennifer Reali tényleg lelőtte a feleséget.)¹⁵

3.2. Társtettesség. A felbujtás esetében tipikusan valaki megpróbál meggyőzni egy másik embert, hogy bűncselekményt kövessen el, jellemzően kérés vagy más hasonló beszédaktus formájában. Ha azonban legalább két ember megállapodik az elkövetésben, akkor már társtettességről beszélünk.¹⁶ A társtettességben való

¹² Uo. 117.

¹³ *People v Rubin*, 158 Cal. Rptr. 488 (Cal. Ct. App. 1979), *cert. denied*, 449 U.S. 821 (1980)

¹⁴ *People v Hood*, 878 P.2d 89, 94-95 (Colo. Ct. App. 1994)

¹⁵ *People v. Reali*, 895 P.2d 161 (Colo. Ct. App. 1994)

¹⁶ Érdekességképpen érdemes megjegyezni, hogy a magyar Btk. nem tartalmaz utalást az elkövetők közötti megállapodásra [13. § (3) „*Társtettesek azok, akik a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását egymás tevékenységéről tudva, közösen valósítják meg.*”], és a bírósági gyakorlat is

elkövetés esetén a kifejezett megegyezés azonban viszonylag ritka, de általában nem is elvárás: a hallgatóságos megegyezés is elegendő, és a megállapodás létrejötte közvetett bizonyítékokkal is bizonyítható. Talán épp azért, mert a bizonyíték gyakran csak közvetett, számos ország jogrendszere azt kívánja meg, hogy a megegyezést egy nyilvánvaló cselekvés kövesse, ami segít bizonyítani, hogy a tettesek szándéka komoly volt, és bizonyítékul szolgál arra, hogy az akarategység valóban létrejött. Gyakran lehetnek olyan nyelvi utalások, melyekből az esküdtszék következtetni tud a tettesek közötti megállapodásra vagy annak hiányára. A többes szám első személy használata segíthet bizonyítani a társtetteséget, például amikor megbundáznak egy árverést, hogy elkerüljék az adófizetést. Egy ilyen esetben a résztvevők ingatlanokat adtak el egymásnak és készpénzzel fizettek, hogy az adóhatóság előtt elrejtse a tranzakciókat. A társtettesek egyike által tett kijelentés, amit egy informátor hangfelvételen rögzített, úgy szólt, hogy „nem akarunk számlát írni, mert ha elkap minket az adóhatóság, nekünk végünk.”¹⁷ Ez azt sugallta, hogy a résztvevők nem csupán közös akarattal cselekedtek, de azt is tudták, hogy amit csinálnak, az törvénytelen.

Kormányügynökök által készített titkos hangfelvételek gyakran egyértelműen bizonyítják a társtetteséget vagy más nyelvi bűncselekményeket. Roger Shuy nyelvész szerint¹⁸ azonban az ilyen hangfelvételek problémásak lehetnek, például a hangfelvétel rossz minősége megnehezítheti a megértést, vagy még ha hallatszik is a felvételen, hogy valaki beleegyezik valamibe, nehéz lehet meghatározni, hogy az egy bűncselekmény elkövetése volt, vagy csak valami ártalmatlan ügylet. Gyakran előfordul, hogy „bedrótozott” informátorok nyíltan beszélgetnek különböző bűncselekményekről egy bűnözői csoportban, ezzel az illegalitás leplét borítva a beszélgetés valamennyi résztvevőjére.

Az is problémát jelent, amikor egy bűncselekményben részt vevő csoport tagjai valamilyen szlenget vagy kódolt nyelvet használnak attól való félelmükben, hogy a rendőrség lehallgatja őket. Egy texasi ügyben például a bíróság olyan bizonyítékra hivatkozott, amiben a vádlott olyan kifejezéseket használt, melyek a kokain különböző mennyiségeire utaltak, és ezek szolgáltak a kábítószer-kereskedelemben való társtetteség bizonyítékául.¹⁹ A bíróságok néha olyan kábítószeres nyomozókat hallgatnak meg szakértőként a tárgyaláson, akik le tudják fordítani ezeket a kifejezéseket az esküdtszék számára.²⁰ Természetesen szlenget vagy akár kódolt kifejezéseket nem csak törvénytelen célokra lehet használni, így fennáll a veszélye annak, hogy az ilyen kifejezések használata bűnösség megállapításához vezethet

kifejezetten azon az állásponton van, hogy „a társtettesi szándékegység meglétének nem feltétele előzetes megállapodás, szóbeli megegyezés. A tett közös végrehajtásában megmutakozó egyetértés a cselekmény helyszínén, a véghezvitel során is létrejöhet.” (BH2017. 284.) Ettől még persze gyakran előfordul, hogy az akarategység a bűncselekmény végrehajtása előtt, egy szóbeli megegyezés során alakul ki, mindenestre a magyar szabályozás és gyakorlat úgy tűnik, ebben a kérdésben eltér az amerikai ítélkezési gyakorlattól, ahol a szakirodalom a társtetteséget is egyértelműen a nyelvi bűncselekmények közé sorolja. Vö.: TIERSMA, P. – SOLAN, L. (2012): i.m. 344–345.

¹⁷ *United States v Romer*, 148 F.3d 359, 364 (4th Cir. 1998)

¹⁸ Shuy, Roger: *Language Crimes: The Use and Abuse of Language Evidence in the Courtroom*. Oxford: Blackwell, 1993.

¹⁹ *Childress v State*, 807 S.W.2d 424, 433 (Ct. App. Tex. 1991)

²⁰ Vö. *Burton v United States*, 237 F.3d 490, 499-500 (5th Cir. 2000)

pusztán a nyelvi asszociációk miatt, hiszen az esküdtek könnyen gondolhatják azt, hogy aki úgy beszél, mint egy drogdíler, az biztosan az is.

3.3. Vesztegetés. Vesztegetés esetén valakinek valamilyen értékkel bíró dolgot adnak azzal a szándékkal, hogy rábírják, hogy hivatalos vagy szakmai feladatai körében egy bizonyos módon járjon el (aktív vesztegetés), vagy azt elfogadják (passzív vesztegetés). Továbbá az értékkel bíró dolgot a korrupció szándékával kell felajánlani vagy elfogadni, azaz hogy azzal valamilyen hivatalos személy magatartását befolyásolják. Végezetül az elfogadónak egy bizonyos szakmához kell tartoznia, jellemzően kormánytisztviselő vagy bírósági tanú.²¹ A vesztegetést leggyakrabban valamilyen értékes dolog fizikai átadásával és elfogadásával követik el, de természetesen kizárólag szavakkal is megvalósulhat: a megvesztegető felajánlhatja, hogy átad valamilyen értéket, anélkül, hogy az átadás valóban megtörtént volna, a másik fél pedig beleegyezik abba. Így tehát legalább három különböző beszédaktus valósulhat meg a vesztegetés során: felajánlás, kérés és beleegyezés.

Mivel a vesztegetés büntetendő cselekmény, ezért a nyelvezete általában közvetett jellegű. A *People v King* ügyben egy esküdtet környékezett meg az eljárás egyik résztvevője, és az esküdt azt mondta, hogy „az ügyet már lehúzhatja a lefolyón”, de „némi bagóért még a javára fordítható”. A bíróság úgy találta, hogy ez egy megvesztegetésre vonatkozó kérés volt.²² Hasonlóképpen, ha egy hivatalos személynek azt sugallják, hogy az ajánlattevő egy kormányprojektben a „gondját fogja viselni” vagy „gesztusokat tesz az irányában”, akkor ez is megvalósítja a vesztegetést.²³

3.4. Fenyegetés. A fenyegetés nem mindig bűncselekmény, a hétköznapi életben számtalan esetben alkalmazzuk: például egy házastárs fenyegetőzhet válással anélkül, hogy ezért vád alá helyeznék őt. Ertelemszerűen tehát csak bizonyos típusú fenyegetések büntetendők: valakitől pénzt kérni az utcán, általában kéregetésnek minősül, de ha ez fenyegetéssel párosul, aminek hatására az áldozat akarata ellenére átadja a tulajdonát, akkor az már rablásnak számít. Fenyegetéssel találkozhatunk a kényszerítés és zsarolás bűncselekményeinél is, ahol az áldozat beleegyezik, hogy pénzt vagy más értéket odaadjon valakinek, mert ellenkező esetben valami rossz történik vele. Különösen érdekes ebből a szempontból a zsarolás, ahol a zsaroló olyasmivel is fenyegethet, hogy ha nem fizet neki az áldozat, akkor nyilvánosságra hoz róla valamilyen információt, aminek a nyilvánosságra hozatala egyébként önmagában akár jogszerű is lehet.

A fenyegetés hasonlít a figyelmeztetéshez és az előrejelzéshez: ezek mindegyike olyan eseményeket, helyzeteket ír le, amelyek valószínűleg a jövőben fognak bekövetkezni. Éppen ezért a fenyegetést nagyon fontos elkülöníteni a másik két beszédaktustól. A legfontosabb különbség, hogy aki fenyeget, az kifejezi azt a szándékát, hogy valamilyen helyzetet vagy eseményt ő maga fog előidézni. Tehát az egyik követelmény a fenyegetés esetében, hogy a beszélő azt állítja vagy

²¹ Pl. Cal. Pen. Code §§ 67–68; 92–95 (2011)

²² 32 California Rptr. 479, 481 (Cal. Ct. App. 1963)

²³ *People v Vollman*, 167 P.2d 545 (Cal. Ct. App. 1946)

sugallja, hogy valamit tenni fog a jövőben. A Hoffman ügyben például egy fiatalember levelet küldött a Fehér Házba Ronald Reagan elnöknek. A levélben ez állt: „*Ronnie, figyelj, te tökféj! Mondj le vagy ki lesz loccsantva az agyad!*”. Alá egy pisztoly és abból távozó golyó volt rajzolva. Hoffmant az elnök életveszélyes megfenyegetésével elítélték és négy év börtönt kapott. Az ügyben azt kellett eldönteni, hogy ő csak a nép haragját akarta-e kifejezni és figyelmeztetni az elnököt, hogy valaki előbb vagy utóbb meg fogja ölni, vagy megfenyegette őt. Az esküdszék úgy találta, hogy Hoffman nem csupán spekulált a jövőről, hanem úgy gondolta, hogy segít előidézni a kívánt eredményt. A döntést másodfokon is helybenhagyták. Ugyanakkor különvéleményében az egyik bíró rámutatott arra, hogy a fiatalember passzív módban, szenvedő szerkezetben fogalmazott („ki lesz loccsantva az agyad”), ami szerinte azt sugallja, hogy Hoffman nem tervezte személyesen megölni az elnököt.²⁴

A második feltétel, hogy a beszélőnek azt kell gondolnia, hogy a jövőbeli esemény vagy helyzet valamilyen negatív következménnyel jár majd a címzetre nézve. Ebben a tekintetben a fenyegetések ugyancsak hasonlítanak a figyelmeztetésekhez, amelyek szintén valamilyen rossz bekövetkezésére utalnak. A különbség az, hogy a figyelmeztetések jellemzően megvédeni akarnak valakit egy lehetséges következménytől. Nagyon fontos azonban, hogy csak azért, mert a beszélő figyelmeztet valakit, a beszédaktus még nem feltétlenül figyelmeztetés: az lehet fenyegetés is attól függően, hogy teljesülnek-e a fenyegetés feltételei. Ha figyelmeztet valakit egy hátrányra, amit én magam tervezek előidézni, akkor az jellemzően fenyegetés. Tegyük fel, hogy Larrynek és Peternek van egy közös titkárnője. Ha Peter azt mondja a titkárnőnek, hogy Larry torkig van azzal, hogy munkaidőben interneten vásárol és ki fogja őt rúgni, ha ez még egyszer megtörténik, akkor ez egy figyelmeztetés. De ha Peter arra figyelmezteti a titkárnőt, hogy ő maga fogja kirúgni ezért, akkor valójában ez egy fenyegetés, még ha jogszerű is.

Az „ígérem” szó bizonyos körülmények között ugyancsak fenyegetésnek minősülhet. Az ígéret azt a szándékot fejezi ki, hogy az illető részt fog venni valamilyen cselekményben vagy előidéz egy jövőbeni eseményt. Ha megígérem, hogy holnap megengedem, hogy ússzál, akkor ez általában egy őszinte ígéret, hiszen a legtöbben szeretnek úszni. De ha én egy kalóz vagyok, aki elrabolt téged és az óceán közepén egy csónakban ülünk, akkor az ún. ígéret valójában fenyegetés, mert valamilyen sérelemmel jár a címzetre nézve.

A harmadik feltétel, hogy a beszélő szándékának arra kell irányulnia, hogy a kijelentése vagy állítása félelmet keltsen a címzettben. Tegyük fel, hogy egy afroamerikai család egy olyan környékre költözik, ahol addig csak fehérek laktak, majd egy helyi szkinhed csoport egy kötelet helyez el az utcán vagy keresztet égetnek a házuk előtt. Az amerikai történelem ismeretében ezek kifejezetten szimbolikus cselekmények, amelyeknek a célja egész biztosan a ház lakóinak megfélemlítése. Ha azonban a keresztégetés egy politikai menet részeként történik egy távolabbi helyen, akkor az valószínűleg nem fog megfélemlíteni senkit és

²⁴ *United States v Hoffman*, 806 F.2d 703 (7th Cir. 1986)

feltehetően a véleménynyilvánítás szabadsága által védett, bár gyűlölködő megnyilvánulás lenne.²⁵ A *Watts v United States* ügyben egy háborúellenes menetben egy fiatalember azt mondta egy csoportnak, hogy ha őt arra kényszerítették volna, hogy fegyvert fogjon Vietnamban, akkor az első célpontja Johnson elnök lett volna. A Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy az adott körülmények között ez nem volt valódi fenyegetés az elnök életére nézve.²⁶ Ugyanakkor, ha ezeket a szavakat töltött fegyverrel a Fehér Ház előtt mondta volna, akkor valószínűleg más lett volna a döntés.

Az utolsó feltétel, sok más beszédaktushoz hasonlóan, hogy a fenyegetésnek komolynak kell tűnnie. Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy a fenyegetés megvalósulásához a beszélőnek nem kell valóban komolyan gondolnia, amit mond, elég, ha komolynak *tűnik*. Még pontosabban: a beszélőnek az kell legyen a szándéka, hogy a címzett azt higgye, hogy a beszélő valóban meg akarja tenni, amivel fenyeget. Az emberek gyakran tesznek vicces kijelentéseket, melyek szó szerint értelmezve fenyegetésnek hangzanak, de valójában nem azok. Egy esetben egy tűzoltó azt állította, hogy a felettese megfenyegette őt azzal, hogy „csak le kéne, hogy lőjelek”. A körülmények fényében és a tűzoltó saját vallomása alapján, miszerint ezt a megjegyzést nem vette komolyan, a bíróság úgy találta, hogy ez a kijelentés komolytalan volt.²⁷ Viszont ha egy rabló egy sötét sikátorban közeledve fegyvert fog valakire, és azt mondja, hogy „megöllek, ha nem adod ide a pénztárcád”, akkor nem számít, hogy a rabló esetleg egyáltalán nem akarta ezt megtenni, hiszen a szándéka komolynak tűnt és alkalmas volt a megfélemlítésre.

Más beszédaktusokhoz hasonlóan a fenyegetés is lehet közvetett vagy nem szóbeli, ha egyébként a fenti feltételek teljesülnek. Nem szóbeli fenyegetés lehet példa az az ügy, amikor a vádlott a tárgyalóterembe belépve olyan kézmozdulatot tett, mintha pisztolyt fogott volna a tanúra. Mivel a vádlott kézmozdulata egy olyan cselekményt imitált, ami veszélyes volt a címzettre nézve, így alkalmas volt a megfélemlítésre.²⁸ Kétségtelen, hogy bizonyos körülmények között az ilyen gesztusok, mozdulatok alkalmasak lehetnek a megfélemlítésre. Másrészt, még ha szóban hangzik is el a fenyegetés, az gyakran közvetett jellegű. Például ha valaki bűncselekményt követett el, és azt mondja a tanúknak, hogy „*ha szólnak a rendőrségnek, történni fog velük valami*”,²⁹ akkor a körülményekre tekintettel ez is fenyegetésnek tekinthető. Fenyegetések akár kérdés formájában is elhangozhatnak: miután egy nebraskai nőt zaklatott egy férfi, feljelentést tett a rendőrségen, majd egy hónappal később a férfi felhívta a nőt, és elmondta, hogy büntetést kellett miatta fizetnie, és azt kérdezte, hogy „*vajon hogyan állhatna bosszút*”.³⁰ Ugyanakkor ez a kérdés valójában arra utalt, hogy a férfi bosszút akar állni és ez alappal tekinthető fenyegetésnek.

²⁵ Lsd. *Brandenburg v Ohio*, 395 U.S. 444 (1969)

²⁶ *Watts v United States*, 394 U.S. 705, 706 (1969)

²⁷ *Cignetti v Healy*, 89 F. Supp. 2d 106, 125 (D. Mass. 2000)

²⁸ *Mickens v United States*, 926 F.2d 1323 (2d Cir. 1991)

²⁹ *State v Myers*, 603 N.W.2d 300, 388 (Neb. 1999)

³⁰ *State v Methe*, 422 N.W.2d 803, 806 (Neb. 1988)

3.5. Hamis eskü.³¹ A hamis eskü alapvetően eskü alatt tett hamis kijelentéseket jelent. Az Egyesült Államok szövetségi törvényei értelmében az követi el a hamis eskü bűncselekményét, aki szándékosan és az esküben tett fogadalma ellenére olyan lényeges dolgot állít, amiről nem hiszi, hogy igaz.³² Ezt a „hamis tényállítás” követelményének is hívják, ami azt is megkívánja, hogy a hamis állítás valamilyen lényeges körülményre vonatkozzon. Ha ugyanis csak valami lényegtelen dologra vonatkozik, ami érdemében nem befolyásolja a tárgyalást vagy más hivatalos eljárást, az nem számít hamis eskünek. Ahhoz, hogy el lehessen dönten, hogy egy állítás hamis-e, meg kell tudni határozni annak jelentését. Az ilyen ügyekben a bírák általában a szó szerinti értelmezést használják.

A *Bronston v United States*, a legjelentősebb amerikai „hamis eskü” ügyben a fő kérdés az volt, hogy egy tanút el lehet-e ítélni hamis eskü vádjával egy olyan válasz miatt, amit eskü alatt tett és szó szerint értve igaz is, de a feltett kérdésre nem volt megfelelő válasz, és összességében félrevezető volt.³³ Samuel Bronston egy filmgyártó cég elnökeként csődeljárást kért a cég ellen. A meghallgatáson a hitelezők ügyvédei kérdéseket tehettek fel az elnök vagyonára vonatkozóan, és a következő párbeszéd hangzott el:

Kérdés: Van Önnek bankszámlája valamelyik svájci bankban, Mr. Bronston?

Válasz: Nincs, uram.

Kérdés: És korábban volt?

Válasz: A cégnek volt egy számlája körülbelül hat hónapig Zürichben.³⁴

Valójában Bronstonnak volt korábban egy saját, privát bankszámlája egy jelentős összeggel Svájcban, amelyen öt év alatt több mint 180 ezer dollárt helyezett el. Bronstont hamis eskü miatt elítélték, ugyanis a vád meg tudta győzni az esküdszéket, hogy bár Bronston válasza a második kérdésre szó szerint értve igaz volt, hiszen a cégének valóban volt egyszer Svájcban számlája, mégis arra lehetett következtetni a válaszból, hogy neki személyesen viszont soha nem volt bankszámlája Svájcban. A Legfelsőbb Bíróság elismerte, hogy egy kívülálló valóban arra következtethetett Bronston válaszból, hogy neki soha nem volt személyes bankszámlája Svájcban, de ezt valójában ő soha nem mondta ki közvetlenül. A bíróság azt hangsúlyozta, hogy a hamis eskü tényállása csak arra vonatkozik, amit a tanú ténylegesen állít, nem pedig arra, amit az állításból ki lehet következtetni. A keresztkérdéseket feltevő ügyvéd feladata a homályos vagy bizonytalan válaszok tisztázása. Ha egy tanú szó szerint igazat mond, de nem a kérdésre válaszol, akkor az ügyvédnek kell pontosabban megfogalmaznia a kérdéseit, nem pedig hamis eskü miatt eljárást indítani.³⁵ Végül Bronstont felmentették a hamis eskü vádja alól.

³¹ A magyar jogrendszerben a hamis tanúzás bűncselekményének felel meg az angolszász jogrendszerben ismert *perjury*.

³² A person commits perjury if he „willfully and contrary to such oath states or subscribes any material matter which he does not believe to be true”. 18 U.S.C. § 1621(1)

³³ 409 U.S. 352, 353 (1973)

³⁴ Uo. 354.

³⁵ Uo. 358.

Sajnos nem mindig könnyű meghatározni, hogy egy kérdésre adott válasz szó szerint igaz-e. Egy hétköznapi beszélgetésben a beszélők több információt is közölnek közvetve vagy hallgatólagosan, ahogyan arra Paul Grice (1913–1988) filozófus is rámutatott az együttműködési alapelv kapcsán. Ez az alapelv több, összesen négy ún. maximát tartalmaz, melyek egyike a relevancia maximája: ez azt kívánja meg, hogy a beszélők a korábban elhangzottak szempontjából releváns információkat adjanak át egymásnak.³⁶ Amikor Bronstontól azt kérdezték, hogy van-e bankszámlája Svájcban, akkor – ahogy a legtöbb ember – a Legfelsőbb Bíróság is azt feltételezte, hogy a kérdés a személyes bankszámlára vonatkozott. Bronston válaszában azonban a cége számlájáról beszélt. Mivel a kérdező azt feltételezte, hogy Bronston válasza (a grice-i értelemben) releváns, úgy gondolta, hogy a vallomás arról szól, hogy nem volt korábban személyes bankszámlája Svájcban, és segítségképpen, önként egészítette ki a válaszát azzal az információval, hogy a cégének viszont volt. Bronston válasza tehát releváns volt, de nem teljes, ami szintén problémás lehet, mert hamis következtetésekre vezethet, ugyanis Grice együttműködési alapelvének egy másik maximája, a mennyiség maximája azt kívánja meg, hogy a beszélő elegendő információt adjon a beszélgetés céljaira tekintettel.

A Bronston ügy teremtette meg a „szó szerinti védekezés” elvét („literal truth defense”), amire gyakran hivatkoznak hamis eskü ügyekben a vádlottak, mondván, a vallomásuk lehet, hogy félrevezető volt, de valójában ők nem hazudtak. Erre hivatkoztak később a Clinton elnökkel szemben folytatott (impeachment) ügyben is.³⁷

A tanulmány a hazai szakirodalomban kevésbé ismert ún. nyelvi bűncselekmények bemutatására tett kísérletet az amerikai jogrendszerből vett példákkal illusztrálva. Az öt bűncselekmény több tekintetben is hasonlít egymáshoz: például (a hamis esküt leszámítva) mindegyik történhet közvetlen és közvetett módon; mindegyik feltételez bizonyos fokú szándékosságot; és ami a legfontosabb, hogy nagyjából mindegyiket beszédaktusokon keresztül valósítják meg. Ugyanakkor különbségek is vannak közöttük, nem csupán az egyes tényállási elemekre tekintettel, hanem abban is, hogy az adott beszédaktus mennyire van hatással a címzetre, vagy hogy a beszélőnek mennyire kell komolynak gondolnia, amit mond, vagy mennyire kell komolynak tennie a címzett számára (ez volt a különbség például a felbujtás és a fenyegetés között).

³⁶ GRICE, Paul H.: *A társalgás logikája*. (ford.: Pléh Csaba) In: Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Osiris, Budapest 2001. 214–227.

³⁷ SOLAN, Lawrence – TIERSMA, Peter: *Speaking of Crime: The Language of Criminal Justice*. University of Chicago Press, Chicago, 2005. Chapter 11.